

XORAZM VILOYATIDA INVESTITSİYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI EKONOMETRIK BAHOLASH

Otajanov Umid Ablullayevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Ekonometrika” kafedrası professori,
i.f.d., dotsent,
Tel: +998886160701

Annotatsiya

Ushbu tadqiqotda O‘zbekiston Respublikasining Xorazm viloyatida investitsion muhitni yaxshilash va investitsiyalarni jalb qilish samaradorligini oshirish masalalari ko‘rib chiqilgan. Tadqiqotda ilmiy abstraksiya, tahlil, sintez, induksiya va deduksiya usullari asosida iqtisodiy tahlillar amalga oshirilgan. Hozirgi kunda mamlakatda xorijiy investitsiyalarni rag‘batlantirish va himoya qilish bo‘yicha ko‘plab bitimlar imzolanmoqda. Investitsiya muhitini yaxshilash uchun davlat siyosatining asosiy vazifalari va takliflari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: investitsiya, iqtisodiy tahlil, xorijiy investitsiyalar, investitsion muhit, rag‘batlantirish, samaradorlik, iqtisodiy rivojlanish.

Аннотация

В данном исследовании рассмотрены вопросы улучшения инвестиционного климата и повышения эффективности привлечения инвестиций в Хорезмской области Республики Узбекистан. Экономический анализ осуществлён на основе методов научной абстракции, анализа, синтеза, индукции и дедукции. В настоящее время в стране подписывается множество соглашений о поощрении и защите иностранных инвестиций. Представлены основные задачи и предложения государственной политики по улучшению инвестиционного климата.

Ключевые слова: инвестиции, экономический анализ, иностранные инвестиции, инвестиционный климат, стимулирование, эффективность, экономическое развитие.

Abstract

This study examines the issues of improving the investment climate and increasing the efficiency of attracting investments in the Khorezm region of the Republic of Uzbekistan. Economic analyses were carried out based on scientific abstraction, analysis, synthesis, induction, and deduction methods. Currently, numerous agreements are being signed to encourage and protect foreign investments in the country. The main tasks and proposals of state policy for improving the investment environment are presented.

Keywords: investment, economic analysis, foreign investments, investment climate, incentives, efficiency, economic development.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, 2022-yilda Fransiyaga xorijiy investitsiyalar 3 foizga oshgan bo‘lsa, Buyuk Britaniya va

Germaniya keyingi eng yaxshi ko'rsatkichlarga ega bo'ldi, ammo faollik 2021-yilga nisbatan mos ravishda 1 foizga oshgan bo'lsa-da, 2019-yilga nisbatan 6 foizga kamaydi [1].¹ To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni jalb qilish mamlakat iqtisodiyotini global qiymat zanjirlari bilan bog'lashga yordam beradi va iqtisodiy yuksalishni osonlashtiradi. To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar mamlakatlarga investitsiyalar, ish o'rinalari, eksportning ko'payishi, ta'minot zanjirining tarqalishi, yangi texnologiyalar va biznes amaliyotlarini olib keladi [2].²

Shunga muvofiq, xususiy sektorning samarali investitsiyalari rivojlanayotgan mamlakatlar o'sish strategiyalarining muhim tarkibiy qismi bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasida xalqimizning erkin va farovon, qudratli Yangi O'zbekistonni barpo etish bo'yicha xohish-irodasini ro'yobga chiqarish, har bir fuqaroga o'z salohiyatini rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlarni yaratish, sog'lom, bilimli va ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalash, global ishlab chiqarishning muhim bo'g'iniga aylangan kuchli iqtisodiyotni shakllantirish, adolat, qonun ustuvorligi, xavfsizlik va barqarorlikni kafolatli ta'minlash maqsadida "O'zbekiston – 2030" strategiyasi qabul qilindi [3].³

Unga ko'ra, mamlakatimizda 250 milliard dollarlik investitsiyalarni o'zlashtirish, jumladan, 110 milliard dollar xorijiy investitsiyalar va 30 milliard dollar davlat-xususiy sheriklik doirasidagi investitsiyalarni jalb qilish, erkin muomaladagi qimmatli qog'ozlar savdolari hajmini 8 milliard dollarga yetkazish, umumiy qiymati 150 milliard dollarlik 500 dan ziyod strategik ahamiyatga ega bo'lgan texnologik va infratuzilmaviy loyihalarni amalga oshirish, hududlarning investitsion reytingini yuritish, har bir hududning imkoniyatlaridan kelib chiqib, uning investorlar uchun jozibadorligini yanada oshirish bo'yicha muhim vazifalar belgilab berilgan.

Ularning to'laqonli ado etilishi mamlakatimizdagi mavjud texnologik va moliyaviy rivojlanish darajasi imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda xorijiy investitsiyalar, shu jumladan, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar jalb etilishi masalasi mamlakatimizning alohida olingan hududlarida ham ilmiy tadqiq etib borilishi zaruriyatini namoyon qilmoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI

Iqtisodiyotga va uning tarkibiy qismi bo'lgan kichik biznesga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va ular ishtirokida tashkil etilgan korxonalar faoliyatining turli jihatlari qator xorijiy va mamlakatimiz iqtisodchi olimlarining ilmiy tadqiqotlarida o'z ifodasini topgan. Xorijiy investitsiyalarni jalb etish va ulardan samarali foydalanishning nazariy asoslari L. Dj. Gitman, M. D. Djonk [4], J. Dunning, R. Narullo [5], T. G. Kubakh [6], S. Hladii [7] kabi yetakchi xorijlik olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Rivojlanayotgan davlatlarda xorijiy investitsiyalarning kichik biznes

¹ Foreign direct investment in Europe stalls amidst economic uncertainty, France remains top destination for investors. 11 May 2023, https://www.ey.com/en_gl/news/2023/05/foreign-direct-investment-in-europe-stalls-amidst-economic-uncertainty-france-remains-top-destination-for-investors

² Investment Policy and Promotion. <https://www.worldbank.org/en/topic/investment-climate/brief/investment-policy-and-promotion>

³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabr PF-158-son "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni <https://lex.uz/docs/6600413>

sohasida shakllanishi va rivojlanishi masalalari MDH olimlaridan A. A. Agafonov [8], V. K. Bugayev [9], Z. V. Gerasimchuk [10], L. V. Davыdova [11], V. V. Ignatyuk [12], Yu. A. Malaxova, V. M. Sukmanyuklarning ilmiy ishlarida keltirib oʻtilgan.

Oʻzbekiston va uning hududlari iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalarni jalb etish va undan samarali foydalanishning nazariy-amaliy jihatlari A. V. Vaxabov [13], N. G. Karimov [14], B. T. Bayxonov [15], U. A. Otajanov [16], Sh. Gʻ. Yuldashev [17], R. Z. Yuldashev [18], D. D. Rustamova [19], E. A. Maxmudov [20] va boshqalarning ilmiy tadqiqot ishlarida oʻz ifodasini topgan.

Ushbu keltirib oʻtilgan mualliflarning ishlarida xorijiy investitsiyalarning mazmuni, mohiyati va uni milliy iqtisodiyotning kichik biznes sohasiga jalb etish masalalariga eʼtibor qaratilgan. Biroq iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida kichik biznes subyektlarini rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning ekonometrik modellariga oid alohida ilmiy tadqiqotlar olib borilmagan. Bu esa oʻz navbatida tanlangan mavzu doirasida ilmiy tadqiqotlar olib borishni taqozo etadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida ilmiy abstraksiya, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, qiyoslash, guruhlash, ekonometrik tahlil hamda tenglamalar tizimi asosida prognozlashtirish usullaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Hozirgi kunda Oʻzbekiston Respublikasi dunyoning 80 dan ortiq mamlakatlari bilan investitsiyalarni ragʻbatlantirish va himoya qilish boʻyicha hukumatlararo bitimlar imzolagan. Qonunchilikni takomillashtirish bilan birga, toʻgʻridan-toʻgʻri xorijiy investitsiyalarni jalb etish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish sohasida davlat va tadbirkorlar oʻrtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi tartib-taomillarni maksimal darajada soddalashtirish, investitsiya loyihalarini uzoq muddatli moliyalashtirish shartlari barqarorligini kafolatlash va boshqa mexanizmlar ishlab chiqilgan.

Shunday qilib, qulay investitsiya muhitini yaratish davlat siyosatining vazifalaridan biri boʻlib, jozibador investitsiya imijini taʼminlash, aholi daromadlari va jon boshiga yalpi ichki mahsulot hajmini oshirish boʻyicha kompleks dastur ishlab chiqish, xorijiy investorlarga kafolatlarni tartibga soluvchi qonunlar toʻplamini belgilash, investitsiya loyihalari sonini koʻpaytirish, xususiy investitsiyalarga asoslanishi lozim boʻlgan investitsiyalarni rivojlantirish modelini ishlab chiqish, tarmoqlar, korxonalar va hududlar darajasida tegishli huquqiy hujjatlarni joriy etish, natijalarni tizimlashtirish va Oʻzbekiston Respublikasi hududlarining investitsion jozibadorligi prognozlarini ishlab chiqish uchun investitsiya muhiti monitoringi markazini yaratish, mahalliy sharoit va xorijiy investorlar bilan hamkorlik tajribasidan kelib chiqqan holda xorijiy investitsiyalarni ragʻbatlantirish dasturlarini ishlab chiqish, ustuvor tarmoqlarda xorijiy investorlarga qoʻshimcha soliq va bojxona imtiyozlari berishni qonunchilik bilan tartibga solish hamda xalqaro kapital bozorlarida mamlakatning jozibador qiyofasini yaratish kabi vazifalar belgilangan [18], [19].

Mavzu doirasidan kelib chiqqan holda, Oʻzbekiston Respublikasining Xorazm viloyatida investitsion muhitni yaxshilash, investitsiyadan foydalanish va uning kichik

biznes subyektlari asosiy kapitaliga investitsiya hajmi o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillar hamda investitsion jozibadorligini baholash masalasi ko'rib chiqiladi. Buning uchun tadqiqot obyekti bo'lgan Xorazm viloyatining asosiy kapitaliga o'zlashtirilgan investitsiyalar va uning tarkibiga kirgan xorijiy hamda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmi o'zgarish dinamikasining ko'p omilli ekonometrik tahlili amalga oshiriladi [20].

Shu ma'noda, Xorazm viloyatining kichik biznes subyektlari asosiy kapitaliga investitsiya – YAKI hajmiga ta'sir etuvchi oliy o'quv yurtini bitiruvchilari soni – X1, kichik biznes subyektlari soni – X2, kichik biznes subyektlarida ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi – X3 va jami mehnat resurslari soni – X4 omillari o'rtasida ekonometrik tahlil amalga oshiriladi (1-jadval) [20, 21, 22].

1-jadval

Xorazm viloyatining kichik biznes subyektlari asosiy kapitaliga investitsiya hajmining o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi korrelyatsiya koeffitsiyenti¹

	YAKI	X1	X2	X3	X4
YAKI	1				
X1	0,849244	1			
X2	0,907835	0,629103	1		
X3	0,726686	0,565732	0,598336	1	
X4	-0,689223	0,636556	0,648646	0,69734	1

Jadval qiymatlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, Xorazm viloyatining kichik biznes subyektlari asosiy kapitaliga investitsiya – Y_{AKI} omiliga nisbatan oliy o'quv yurtini bitiruvchilari soni –X1 ($r_{YAKI,X1}=0,849244$), kichik biznes subyektlari soni –X2 ($r_{YAKI,X2}=0,907835$) kuchli zichlikda va kichik biznes subyektlarida ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi –X3 ($r_{YAKI,X3}=0,726686$) o'rtacha zichlikda to'g'ri bog'langan. Ammo, viloyatining kichik biznes subyektlari asosiy kapitaliga investitsiya hajmi bilan jami mehnat resurslari soni –X4 ($r_{YAKI,X3}=-0,689223$) o'rtacha zichlikda teskari bog'langan bo'lib, bu o'z navbatida viloyatda hozirgi kunda mehnat resurslarini oshishi natijaviy omilning kamayishiga olib keladi. Omillar o'rtasida $r_{x1,x2}<0,8$ shartga ko'ra multikoleniarlik mavjud emasligidan kuzatilayotgan bog'liqlik o'rtasida regressiya tenglamasini aniqlashni EViews dasturi orqali davom ettirish mumkin (2-jadval).

¹ Muallif ishlanmasi

2-jadval
Xorazm viloyatining kichik biznes subyektlari asosiy kapitaliga investitsiya hajmining o'zgarishini regressiya tenglamasi natijalari¹

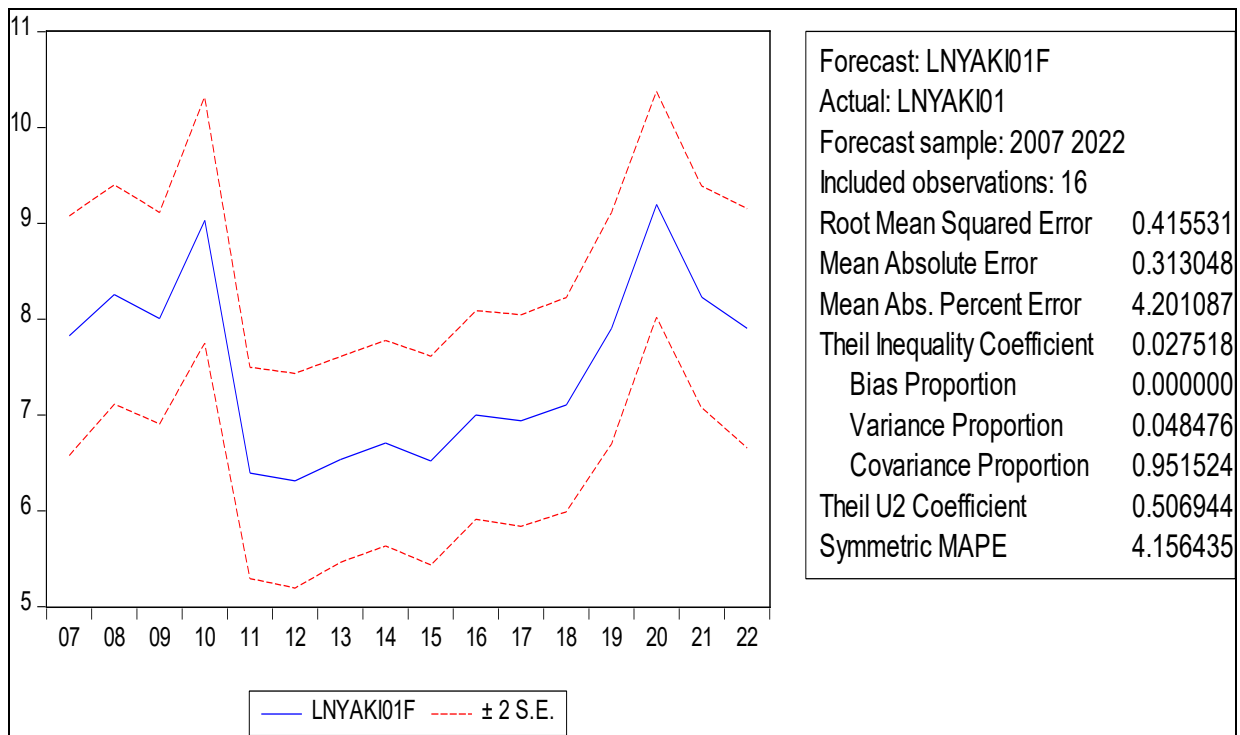
Dependent Variable: LNYAKI				
Method: Least Squares				
Date: 05/13/23 Time: 09:08				
Sample: 2007 2022				
Included observations: 16				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LN _{X1}	3.351084	0.858004	3.905676	0.0025
LN _{X2}	0.681821	0.589919	1.155788	0.0372
LN _{X3}	0.364055	0.589655	0.617403	0.0495
LN _{X4}	0.805215	0.44512	1.808984	0.0168
C	34.55614	18.61435	1.856425	0.1726
			<i>t</i> _{jad} =2,200985	
R-squared	0.592067	Mean dependent var		7.490881
Adjusted R-squared	0.443728	S.D. dependent var		1.021842
S.E. of regression	0.762127	Akaike info criterion		2.544899
Sum squared resid	6.389211	Schwarz criterion		2.786333
Log likelihood	-15.35919	Hannan-Quinn criter.		2.557263
F-statistic	3.991310	Durbin-Watson stat		1.893995
Prob(F-statistic)	0.030710	<i>F</i> _{jad} =0,297913		

Hisob-kitoblar jadval natijalarining koeffitsiyentlar ustunida keltirilgan qiymatlarga ko'ra, quyidagi regressiya tenglamasini yozish mumkin:

$$\ln Y_{AKI} = 3,35 \ln X_1 + 0,68 \ln X_2 + 0,36 \ln X_3 + 0,81 \ln X_4 - 34,55614 \quad (1)$$

Endi 2-jadvalning qolgan ustunlari bo'yicha keltirilgan qiymatlarga asoslangan holda 1-regressiya tenglamasining sifat mezonlar bo'yicha tekshirildi. Buning uchun dastlab, parametrlarini t-Statistic mezonlari bo'yicha ahamiyatliligiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, $\alpha=0,05$ va $df=11$ bo'lgan holda $t_{jad}=2,200985$ ga tengligidan faqatgina oliy o'quv yurtini bitiruvchilari soni $-X_1(t_{X1}=3.905676 > t_{jad}=2,200985)$ ahamiyatli bo'lib, qolgan parametrlarning haqiqatda ahamiyatli yoki ahamiyatsizligini retrospektiv sifat mezonlari MAPE (Mean Absolute Percentage Error – o'rtacha mutlaq foiz xatosi) va TIC (Tayl inequality coefficient – Teyl prognoz aniqligining muqobil o'lchovi) bilan tekshiriladi (1-rasm) [20, 21, 22].

¹ Muallif ishlanmasi

1-rasm. (1)-regressiya parametrlarini retrospektiv sifat mezonlari natijasi¹

1-rasmda keltirilgan ma'lumotlarga asosan ta'kidlash mumkinki, MAPE=4,201 bo'lib, bu o'z navbatida MAPE=4,201<10% tengsizlikni qanoatlantirgani va TIC=0,0275<1 qiymatining nolga intilishidan 1-regressiya tenglamasi parametrlarining barchasini ahamiyatliligi kelib chiqadi. Logorifmik funksiya xossalriga va hisob-kitob jarayonlarini osonlashtirish hamda natijalar aniqligiga erishish uchun yuqorida hosil qilingan 1-regressiya tenglamasini potensirlab olinadi va unga ko'ra quyidagi tenglama hosil qilinadi:

$$Y_{AKI} = \frac{X_1^{3.35} * X_2^{0.98} * X_3^{0.36} * X_4^{0.81}}{e^{34.55614}} \quad (1^*)$$

Hosil qilingan 1*-regressiya tenglamasini haqiqatdan ahamiyatliligini $\alpha=0,05$ va $k1=11$; $k2=4$ bo'lganda $F_{Jad}=0,297913$ ga tengligini e'tiborga olgan holda hisoblangan Fisher qiymati $F_{his}=3.991310$ tengligidan $F_{Jad} < F_{his}$ shartga binoan 1*-regressiya tenglamasining ahamiyatliligi hamda $DW=1.894$ teng bo'lganligi bois, avtokorrelyatsiya mavjud emasligidan tenglamaning ishonchli va adekvatligi kelib chiqadi.

1-regressiya tenglamasiga ko'ra, agar Xorazm viloyatida oliy o'quv yurtini bitiruvchilari, kichik biznes subyektlari va mehnat resurslari soni 1,0 foizga oshirilsa, viloyat kichik biznes subyektlari asosiy kapitaliga investitsiya hajmi mos ravishda 158,7 mlrd. so'm, 31,8 mlrd. so'm va 37,9 mlrd. so'mga qo'shimcha oshishi aniqlandi. Agar viloyatda kichik biznes subyektlarida ishlab chiqarilgan mahsulot hajmini 1,0

¹ Muallif ishlanmasi

foizga oshiriladigan bo'lsa, bu vaqtda Xorazm viloyatida asosiy kapitaliga o'zlashtirilgan investitsiya hajmi 16,8 mlrd. so'mga qo'shimcha oshadi.

Endi Xorazm viloyati kichik biznes subyektlari asosiy kapitaliga o'zlashtirilgan xorijiy investitsiyalarning viloyat statistika boshqarmasining 2010-2024-yillarda olingan statistik ma'lumotlaridan foydalangan holda, kichik biznes subyektlariga o'zlashtirilgan xorijiy investitsiyalarning ekonometrik tahlilini amalga oshiramiz. Buning uchun Xorazm viloyati kichik biznes subyektlariga kiritilgan xorijiy investitsiya va kreditlar hajmi – Y_x o'zgarishiga oliy o'quv yurtini bitiruvchilari soni – X_1 , kichik biznes subyektlari soni – X_2 , kichik biznes subyektlarida ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi – X_3 va jami mehnat resurslari soni – X_4 omillarni dastlab natijaviy va o'zaro omillarning bog'lanish (korrelyatsiya) koeffitsiyenti aniqlanadi (3-jadval) [20, 21, 22].

3-jadval

Xorazm viloyatining kichik biznes subyektlariga o'zlashtirilgan xorijiy investitsiyalar hajmining o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi korrelyatsiya koeffitsiyenti¹

	Y_x	X_1	X_2	X_3	X_4
Y_x	1				
X_1	0,925899	1			
X_2	0,884067	0,829103	1		
X_3	0,892058	0,779559	0,783095	1	
X_4	0,725455	0,636556	0,848646	0,852719	1

Jadvallar keltirilgan hisob-kitob natijalarining qiymatlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, Xorazm viloyatining kichik biznes subyektlariga o'zlashtirilgan xorijiy investitsiyalar hajmi – Y_x omiliga nisbatan oliy o'quv yurtini bitiruvchilari soni – X_1 ($r_{YAKI,X1}=0,925899$), kichik biznes subyektlari soni – X_2 ($r_{YAKI,X2}=0,884067$) va kichik biznes subyektlarida ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi – X_3 ($r_{YAKI,X3}=0,892058$) kuchli zichlikda hamda viloyatining kichik biznes subyektlari asosiy kapitaliga investitsiya hajmi bilan jami mehnat resurslari soni – X_4 ($r_{YAKI,X3}=-0,689223$) o'rtacha zichlikda to'g'ri bog'langan bo'lib, bu o'z navbatida viloyatda hozirgi barcha tanlangan omillarning oshishi natijaviy omilning ham oshishiga olib keladi.

Xorazm viloyatining kichik biznes subyektlariga o'zlashtirilgan xorijiy investitsiyalar hajmining o'zgarishiga ta'sir etuvchi sifatida tanlangan omillar o'rtasida $r_{x1,x2}<0,8$ shartga ko'ra multikoleniarlik mavjud emasligidan kuzatilayotgan bog'liqlik o'rtasida regressiya tenglamasini aniqlashni EViews dasturi orqali davom ettirish mumkin. Buning uchun avvalambor, tanlangan omillarning har birini o'lchov birliklari turlichaligini e'tiborga oladigan bo'lsak, logorifmlab olish lozim. Shu bois biz barcha omillarni (natijaviy omilning ham) ye asosga ko'ra natural logorifmlab olamiz (4-jadval).

¹ Muallif ishlanmasi

4-jadval
Xorazm viloyatining kichik biznes subyektlariga o‘zlashtirilgan xorijiy investitsiyalar hajmining o‘zgarishini regressiya tenglamasi natijalari¹

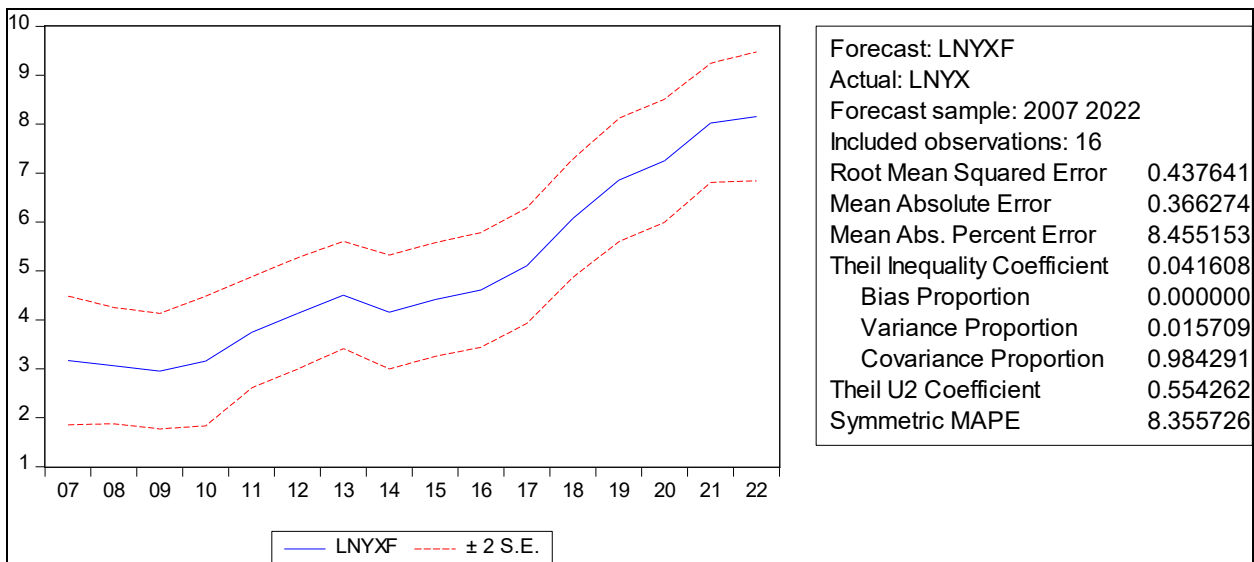
Dependent Variable: LNYX				
Method: Least Squares				
Date: 05/13/23 Time: 10:05				
Sample: 2007 2022				
Included observations: 16				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LN _{X1}	2.182364	0.709958	3.073934	0.0106
LN _{X2}	1.200421	0.958765	1.252049	0.0265
LN _{X3}	0.622015	0.231326	2.688913	0.0211
LN _{X4}	0.004674	0.470687	0.009929	0.0023
C	-26.84367	8.474349	-3.167638	0.0093
			$t_{jad}=2,200985$	
R-squared	0.934672	Mean dependent var		4.960758
Adjusted R-squared	0.910917	S.D. dependent var		1.831444
S.E. of regression	0.546627	Akaike info criterion		1.880208
Sum squared resid	3.286817	Schwarz criterion		2.121642
Log likelihood	-10.04166	Hannan-Quinn criter.		1.892571
F-statistic	39.34552	Durbin-Watson stat		1.915266
Prob(F-statistic)	0.000002	$F_{jad}=0,297913$		

Jadval ma’lumotlarida keltirilgan koeffitsiyentlar qiymatlaridan kelib chiqqan holda quyidagi tenglmani hosil qilinadi:

$$\text{Ln}Y_X = 2,1\text{Ln}X_1 + 1,2\text{Ln}X_2 + 0,62\text{Ln}X_3 + 0,01\text{Ln}X_4 - 26,84367 \quad (2)$$

Endi belgilangan tartibga ko‘ra, aniqlangan 2-regressiya tenglamasi parametrlarini t-Statistic mezonlari bo‘yicha $\alpha=0,05$ va $df=11$ bo‘lgan holda $t_{jad}=2,200985$ ga tengligidan foydalanib tenglama parametrlarining ahamiyatligini tekshiriladi. Shundan kelib chiqqan holda, oliy o‘quv yurtini bitiruvchilari soni – X_1 ($t_{X1}=3.073934 > t_{jad}=2,200985$) va kichik biznes subyektlarida ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi – X_3 ($t_{X3}=2.688913 > t_{jad}=2,200985$) omillarning parametrlarini ahamiyatligi kelib chiqib, qolgan parametrlarning ahamiyatli yoki ahamiyatsizligini MAPE va TIC retrospektiv sifat mezonlari bilan tekshirish talab etiladi (2-rasm) [20, 21, 22].

¹ Muallif ishlanmasi

2-rasm. (2)-regressiya parametrlarini retrospektiv sifat mezonlari natijasi¹

2-rasmda keltirilgan ma'lumotlarga asosan, MAPE=8,455 bo'lib, bu MAPE<10% shartga ko'ra, MAPE=8,455<10% tengsizlik bajarilganligi va TIC=0,0416<1 prognoz aniqligining shunchalik nolga intilishidan 2-regressiya tenglamasi parametrlarining barchasini ahamiyatligi kelib chiqadi. Matematika qoidalariga va logorifmik funksiya xossalriga hamda model qiymatlarining hayotiy statistik ma'lumotlariga mosligini o'rnatish maqsadida hosil qilingan 2-regressiya tenglamasini potensirlab olinadi va unga ko'ra quyidagi tenglama hosil qilinadi:

$$Y_X = \frac{X_1^{3.35} * X_2^{0.98} * X_3^{0.36} * X_4^{0.81}}{e^{26.84367}} \quad (2^*)$$

Albatta, sifat mezonlari bo'yicha tekshirishning keyingi bosqichida 2*-regressiya tenglamasini haqiqatdan ahamiyatligini Fisher mezoni va adekvatligini Darbin-Uotson mezoni bilan tekshiramiz. Unga ko'ra, $\alpha=0,05$ va $k_1=11$; $k_2=4$ bo'lganda $F_{Jad}=0,297913$ ga tengligini e'tiborga olgan holda hisoblangan Fisher qiymati $F_{His}=39.35$ tengligidan $F_{Jad} < F_{His}$ shartga binoan 2.3.1*-regressiya tenglamasining ahamiyatligi hamda DW=1.915 teng bo'lganligi bois, avtokorrelyatsiya mavjud emasligidan tenglamaning ishonchli va adekvatligi kelib chiqadi.

Agar aniqlangan regressiya tenglamasiga iqtisodiy jihatdan izoh beradigan bo'lsak, viloyatda oliy o'quv yurtini bitiruvchilari, kichik biznes subyektlari va jami mehnat resurslari sonining har bir omili alohida holda 1,0 foizga oshirilsa, viloyat kichik biznes subyektlariga kiritiladigan xorijiy investitsiyalar va kreditlar hajmi mos ravishda 59,2 mlrd so'm, 32,4 mlrd so'm va 0,3 mlrd so'mga qo'shimcha oshishi aniqlangan. Agar viloyat kichik biznes subyektlarida ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi 1,0 mlrd so'mga oshirilsa, viloyat kichik biznes subyektlariga jalb qilinadigan xorijiy investitsiyalar va kreditlar hajmi qo'shimcha 1,2 mlrd so'mga oshishi ta'minlanadi.

Tahlil natijalarini umumlashtiradigan bo'lsak, viloyatda oliy o'quv yurtini bitiruvchilari, kichik biznes subyektlari soni va kichik biznes subyektlarida ishlab

¹ Muallif ishlanmasi

chiqarilgan mahsulot hajmi omillarini oshirish orqali asosiy kapitalga investitsiyalarni, ayniqsa xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatini kengaytirishga hissa qo'shish imkoniyati aniqlangan. Bu borada eng avvalo viloyatda oliy ma'lumotli mutaxassislar sonini oshirish va ularni band qilish uchun yangi kichik biznes subyektlari hamda qo'shma korxonalarini tashkil etish chora-tadbirlarini ishlab chiqish zarur.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, bu nisbat alohida hududlarning iqtisodiy ixtisoslashuvi bilan belgilanadi. Mehnat resurslarini hududiy tashkil etishning mavjud shakllari mehnat potensialining o'ziga xos sifat va miqdor xususiyatlariga ega ishlashini ta'minlaydi. Ishlab chiqarish jarayonlarining tabiati bandlik darajasini hamda uning tarmoqlar bo'yicha, jinsi va yoshi bo'yicha tuzilishini belgilaydi va mehnat resurslarini takror ishlab chiqarishning barcha jihatlariga ta'sir ko'rsatadi.

Investitsiyalarni jalb qilish sohasida davlat boshqaruvining tashkiliy asoslari samaradorligini turli usullar va ta'sir vositalari orqali oshirishning zamonaviy yondashuvlarini shakllantirish, ularni shunday tarzda aniqlash va iqtisodiyotning investitsiyalar uchun jozibadorligini oshirish imkoniyatlarini hisobga olishga asoslanishi kerak. Mamlakat iqtisodiyotiga investitsiyalarni jalb etishni rag'batlantirishda quyidagi chora-tadbirlar samarali bo'lishi mumkin:

- Investorlarni izlash markazlarini shakllantirish, ularning asosiy faoliyatini potensial investorlar bozorlarini o'rganish va ularni investitsiyalarga jalb etish siyosatini ishlab chiqish hamda investitsiya resurslarini jalb qilish uchun eng jozibador loyihalarni taqdim etishga qaratish;

- Tanlangan obyektga sarmoya kiritish uchun yirik va kichik biznes subyektlarining moliyaviy resurslarini birlashtirishni nazarda tutadigan xayriya investitsiyalari (ijtimoiy-madaniy soha obyektlari) bilan bog'liq tadbirlarni amalga oshirish. Xayriya investitsiyalari keng doirada, ochiq va shaffof tarzda ommaviy axborot vositalarida yoritilib, investorlar e'tiborini jalb qilish va ommalashtirish orqali amalga oshirilishi kerak;

- Davlatlararo munosabatlarni shakllantirish, rivojlantirish va mustahkamlash, hamkorlik dasturlarini ishlab chiqish asosida boshqa davlatlarning hududiy jihatdan qo'shni hududlari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish, sanoatning ayrim tarmoqlari va faoliyat sohalari bo'yicha hamkorlik qilish, kadrlar almashinuvi dasturlarini shakllantirish va bunday hamkorlikni maksimal darajada yo'naltirish hamda innovatsion usullarni, eng yangi texnika va ishlab chiqarish texnologiyalarini jalb qilish;

- Shaharlarda yirik savdo markazlarini (yoki mintaqadagi investorlar tomonidan maksimal talab bilan tavsiflanadigan boshqa obyektlarni) qurishga ruxsat berish tartibini shakllantirish. Bunda quruvchi birinchi navbatda iqtisodiyotning boshqa obyektlariga investitsiya kiritish majburiyatini olishi shart.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Foreign direct investment in Europe stalls amidst economic uncertainty, France remains top destination for investors. 11 May 2023, https://www.ey.com/en_gl/news/2023/05/foreign-direct-investment-in-europe-stalls-amidst-economic-uncertainty-france-remains-top-destination-for-investors
2. Investment Policy and Promotion. <https://www.worldbank.org/en/topic/investment-climate/brief/investment-policy-and-promotion>
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabr PF-158-son ““O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni, <https://lex.uz/docs/6600413>
4. Гитман Л. Дж., Джонк М. Д. Основы инвестирования; [пер. с англ. О.В. Буклемишев и др.]. М.: Дело, 2010. 991 с.;
5. Dunning J., Narullo R. Trade, location of economic activity and the MNE: a search for an eclectic approach. // The International Allocation of Economic Activity / Edited by B.Ohlin and P.O. Hesselborn. – London: Macmillan, 1977. — pp. 395-418.;
6. Kubakh T.G. Investment climate of the state: theoretical and practical aspects / T.G. Kubakh // Effective economy. 2013. No. 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2604.;>
7. Hladii S. The financial mechanism of investing in innovative development: theoretical and methodological management approach. Science is young. 2005. No. 3. URL: [http://www.library.tane/edu.ua/images/nauk_vydannya/gHL8ef.pdf.;](http://www.library.tane/edu.ua/images/nauk_vydannya/gHL8ef.pdf;)
8. Агафонов А.А. Проектное финансирование как форма инвестиционного кредитования малого бизнеса / А.А. Агафонов // Экономика и предпринимательство. – 2014. – №5- ч.1. – С. 711.;
9. Бугаев В.К. Системные свойства региона Регионология №2-2008.-С.10-11.;
10. Герасимчук З.В. Инвестиционный потенциал региона: методика оценки, механизмы наращивания: монография / З.В. Герасимчук, В.Р. Ткачук. – Луцк: Надстырь, 2009. – 232 с.;
11. Давыдова Л. В., Ильминская С.В. Формирование стратегии развития инвестиционного потенциала региона на основе оценки инвестиционных процессов //Региональная экономика: теория и практика. — №1 (40). – 2007. – с 17.
12. Игнатюк В.В., Малахова Ю.А., Сукманюк В.М. Современные источники финансирования инвестиционных потребностей компании. Приазовский экономический вестник, 2020, №2 (19). [Электронный ресурс]. URL: <http://rev.kpu.zp.ua/vypusk-2-19> (дата обращения 08.02.2021).;
13. Вахобов А.В., Хажибакиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. – Т.: «Молия», 2010. – 10 б.;
14. Каримов Н.Г. Иқтисодий интеграциялашув шароитида инвестицияларни молиялаштиришнинг бозор механизмларини жорий этиш муаммолари: Иқтисод фанлар доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: 2007. 40 б.;

15. Байхонов Б.Т. Ўзбекистон иқтисодиётида инвестицияларни тармоқлараро тақсимлашнинг эконометрик моделлаштириш услубиятини такомиллаштириш: Иқтисод фанлар доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: 2019. 24 б.;

16. Отажанов У.А. Ўзбекистон Республикаси ҳудудларининг инвестицион салоҳиятини эконометрик баҳолашнинг интеллектуал фаолиятини такомиллаштириш: Иқтисод фанлар доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: 2022. 26 б.;

17. Юлдашев Ш.Ф. Иностранные инвестиции как фактор экономического роста и либерализации национального воспроизводства Республики Узбекистан. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. – Т.: 2001. – 37 с.;

18. Юлдашев Р.З. Совершенствование управления инвестиционным обеспечением приватизированных предприятий Узбекистана. Монография. Т.: 2009. – 210 с.;

19. Рустамова Д.Д. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида хорижий инвестицияларни жалб этишнинг назарий асослари ва устувор йўналишлари: Иқтисод фанлар номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: 2006. – 23 б.;

20. Махмудов Э.А. Прямые иностранные инвестиции в экономику Узбекистан: достижения, проблемы и перспективы. – Ташкент: 2007.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhah: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-yil, aprel, 4-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 " Seriyali nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**